

W 2004 r. Główny Urząd Statystyczny przeprowadził po raz pierwszy badania modułowe ścieżek edukacyjnych Polaków metodą reprezentacyjną na grupie gospodarstw domowych, biorących udział w badaniach budżetów gospodarstw domowych (*Informacje i Opracowania Statystyczne GUS, Warszawa, grudzień 2005*).

Jak piszą autorzy publikacji, celem badania było uzyskanie informacji o czynnikach determinujących przebieg karier edukacyjnych Polaków, rozpoznanie potrzeb i aspiracji edukacyjnych ludności oraz zebranie opinii o możliwościach ich realizacji, pozwalających zweryfikować tezy o zależnościach pomiędzy aspiracjami edukacyjnymi i uzyskanym poziomem wykształcenia a wykształceniem rodziców i ich dzieci oraz o wpływie innych czynników na kształtowanie drogi kształcenia (s. 10). Tak postawionemu ogólnemu celowi diagnostycznemu służyły następujące cele szczegółowe badań:

- 1) zebranie danych o poziomie wykształcenia,
- 2) uzyskanie opinii o determinantach wyboru szkół i kierunków kształcenia,
- 3) zebranie opinii o czynnikach ograniczających kontynuowanie edukacji na kolejnych jej poziomach.

Zebrane dane i opinie zostały skorelowane z cechami badanych gospodarstw i osób, takimi jak: typ społeczno-ekonomiczny gospodarstwa domowego, typ rodziny biologicznej, grupa dochodowa oraz wiek, płeć, miejsce zamieszkania i wykształcenie osób ankietowanych i ich rodziców.

W badaniu przeprowadzonym na przełomie września i października 2004 r. wzięło udział 3976 gospodarstw domowych, z których 2685 mieszkało w miastach, a 1291 – na wsi. W liczbie około 47% zbadanych gospodarstw były osoby uczące się lub studiujące, w tym:

- 63,6% gospodarstw pracowniczych,
- 70,9% gospodarstw pracowników użytkujących gospodarstwo rolne,
- 63,6% gospodarstw rolników,
- 65,6% gospodarstw pracujących na własny rachunek,
- 19,4% gospodarstw emerytów i rencistów,
- 46,3% gospodarstw domowych utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych.

Rozkład grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw według liczby osób uczących się wskazuje jednoznacznie na niski odsetek uczących się w gospodarstwach domowych emerytów i rencistów oraz poniżej przeciętnej – w gospodarstwach utrzymujących się z niezarobkowych źródeł.

Narzędzia badawcze stanowiły dwa kwestionariusze wywiadu: pierwszy dla gospodarstwa domowego, drugi – indywidualny.

Przedstawienie bloków tematycznych i charakteru pytań zawartych w tych kwestionariuszach ma kluczowe znaczenie dla określenia obszaru i przedmiotu badań, a tym samym dla zaprezentowanych w tabelach wyników badań. Można z tych tabel korzystać dla dokonania głębszej analizy procesu kształcenia i doksztalcenia w różnych przekrojach.

W kwestionariuszu wywiadu dla gospodarstwa domowego zawarto pytania dotyczące:

1) charakterystyki gospodarstwa według cech społeczno-demograficznych, głównego źródła utrzymania, liczby osób w wieku 15 lat i więcej oraz osób uczących się lub studiujących;

2) posiadania książek, podręczników szkolnych i innych materiałów o charakterze edukacyjnym, prenumeraty gazet i czasopism, zakupu tych wydawnictw lub przyczyn ich niezakupienia w ciągu ostatnich 12 miesięcy;

3) oczekiwań związanych z kształceniem dzieci, korzystania z zajęć pozalekcyjnych lub pozaszkolnych w ciągu ostatnich 12 miesięcy, korepetycji i kursów przygotowujących do egzaminów;

4) opinii o obciążeniu finansowym związanym z kształceniem dzieci i oceny zaspokajania potrzeb edukacyjnych w porównaniu z sytuacją sprzed roku (poprzedzającego ostatnie 12 miesięcy).

Kwestionariusz indywidualny składał się z dwóch części. Pierwsza dotyczyła wszystkich osób uczących się urodzonych w 1989 r. lub wcześniej (czyli w wieku co najmniej 15 lat) oraz osób nieuczących się urodzonych w latach 1974–1989 (czyli w wieku do 30 lat). Druga część skierowana była do osób nieuczących się urodzonych w 1973 r. lub wcześniej (osoby w wieku powyżej 30 lat). Kwestionariusz pytał o:

1) wykształcenie rodziców respondentów, przebieg kariery edukacyjnej, przyczyny wyboru danego typu i kierunku szkoły, zakres doksztalcenia się i nauki języków obcych, a w odniesieniu do aktualnie uczących się – o źródła finansowania wydatków szkolnych, system, w jakim odbywa się kształcenie oraz o opinię o wartości zdobytego wykształcenia;

2) kształcenie formalne w systemie szkolnym, w tym: wykształcenie rodziców respondenta, przebieg ścieżki edukacyjnej, czyli kolejne szczeble kształcenia (typ szkoły, system kształcenia, szkoła publiczna/niepubliczna), przyczyny wyboru poszczególnych typów szkół (poziomów kształcenia), kierunków kształcenia i ich ewentualnej zmiany oraz przyczyny niekontynuowania nauki; przerwy w kształceniu i zmiany szkoły z publicznej na niepubliczną (lub odwrotnie) w powiązaniu z poziomem szkoły i przyczynami takich zmian; plany związane z podnoszeniem poziomu wykształcenia, znaczenie uzyskanego wykształcenia, przyczyny wyboru typu szkoły i systemu kształcenia przez osoby aktualnie uczące się;

3) związki między wykonywaną pracą a kierunkiem kształcenia lub wykształcenia;

4) doksztalcenie się w formie kursów i szkoleń według rodzajów, sposobów finansowania doksztalcenia się, samoksztalcenia i nauki języków oraz przyczyny ich podejmowania, własnej oceny znajomości poszczególnych języków obcych oraz posiadanych certyfikatów językowych.

Zakres przedmiotowy badań podjętych przez GUS był więc bardzo szeroki. Na ich podstawie można prześledzić między innymi zmiany w poziomie osiąganego wykształcenia przez kolejne kohorty, zróżnicowania w osiąganym poziomie wykształcenia zależnie od przynależności do grupy społeczno-ekonomicznej gospodarstwa domowego, stopień dziedniczenia wykształcenia ojca i matki; zróżnicowania

i zbieżności w aspiracjach edukacyjnych respondentów oraz rodziców wobec dzieci.

Na kilka badanych problemów chciałabym zwrócić uwagę.

Po pierwsze – w 2004 r. występuje bardzo duże zróżnicowanie przeciętnych miesięcznych wydatków na edukację na osobę w gospodarstwach domowych z osobami uczącymi się/studiującymi w szkołach publicznych i niepublicznych zależnie od szczebla edukacji (zdecydowanie największe w szkolnictwie wyższym).

Po drugie – przeciętnie największe wydatki na edukację w gospodarstwach z osobą/osobami uczącymi się lub studiującymi przeznaczają gospodarstwa pracownicze oraz pracujących na własny rachunek.

Po trzecie – domowe zbiory książek innych niż podręczniki szkolne (więcej niż 100) są coraz liczniejsze wraz z przechodzeniem do kolejnych coraz wyższych poziomów wykształcenia głowy gospodarstwa domowego. W gospodarstwie osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym księgozbiór liczby około 11 książek, a z wykształceniem wyższym – 56.

Po czwarte – oceny zaspokajania potrzeb gospodarstw domowych w zakresie kształcenia dzieci w 2004 r. w porównaniu z sytuacją z 2003 r. w 65% wskazują na brak zmian, w 6,4%, że nastąpiła poprawa, a w około 29%, że nastąpiło pogorszenie.

Po piąte – przedstawione w tabeli 15(58) oceny zaspokajania potrzeb w zakresie doksztalcania się według klasy miejscowości i typu rodziny biologicznej wskazują, że oceny bardzo dobre i dobre wystawiają najczęściej mieszkańcy dużych miast powyżej 200 tys. mieszkańców oraz małżeństwa z jednym dzieckiem, matki z dziećmi na utrzymaniu i małżeństwa bezdzietne.

Z przeglądu danych zawartych w ponad 100 tabelach statystycznych wynika potrzeba wnioskowania o powtarzalności badań w zakresie przebiegu ścieżek edukacyjnych Polaków w odstępach – jak się wydaje – co najwyżej 10-letnich. Okres dekady, przy tak intensywnych przemianach społecznych w Polsce, zwłaszcza w sferze edukacji i zdobywania wyższego poziomu wykształcenia, stanowić może dobrą podstawę do ukazywania zmian w kształceniu i wykształceniu między kolejnymi kohortami.

Przegląd danych wskazuje również na problemy wymagające podjęcia badań pogłębionych niekoniecznie przez GUS, np. badań socjologicznych w zakresie uczestnictwa samotnych matek z dziećmi w doksztalcaniu i jednoczesnego godzenia obowiązków zawodowych i rodzinnych czy badań w zakresie uwarunkowań i skutków łączenia przez młodzież nauki szkolnej/studiów z pracą zarobkową.

Niezmiernie istotna jest też możliwość dokonywania wzajemnych odniesień i uzupełnień wyników badań (w wybranym przedmiocie analizy) przedstawionych w publikacji *Ścieżki edukacyjne Polaków* z wynikami badań aktywności ekonomicznej ludności (w porównywalnym czasie badań) w takich obszarach jak aktywność ekonomiczna uczniów według poziomu kontynuowanej edukacji (w podziale uczniów według płci i miejsca zamieszkania) oraz osób w wieku 15–64 lat, które w ciągu ostatnich 4 tygodni przed badaniem uczestniczyły w formach kształcenia pozaszkolnego (według formy nauki, celu doksztalcania, wieku, płci, miejsca zamieszkania).

Ważny komponent *Ścieżek edukacyjnych Polaków* mogłyby stanowić *Losy zawodowe absolwentów*, których badania przeprowadzane przez GUS zamknęły się na dwóch okresach: 1989–1994 i 1994–1997, opisanych w publikacjach pod kierunkiem A. Kowalskiej.